Museivännen

Nr 1 2019

Föreningen Museets vänner

Museets vänners styrelse

Ledamöter

Marita Läth, ordf
Thor Nyberg, v ordf
Elisabet Sandqvist, kassör
Olle Läth
Helén Törnqvist
Owe Norberg, museichefen, är självskriven ledamot

Ersättare

Anita Larsson
Hillevi Mäkiaho
Elsie Norberg

Adress: Ljusdalsbygdens museum
Boställsgatan 5
827 32 Ljusdal
Tel: 0651-340 150
e-post: owe.norberg@ljm.se

Medlemskap i föreningen "Museets vänner, Ljusdalsbygdens museum" kostar 150 kr. Föreningen har numera **Swish: 123 073 56 70**
Företag och stödjande medlemmar: 250 kr. Ständigt medlemskap: 1 000 kr.
Föreningens bankgironummer är **5030-3742**

Redaktionellt

Anders Assis har till detta nummer av Museivännen omarbetat en artikel som publicerades i *Jämten* 2019, som handlar om allmogemålaren och rumlaren Per Nilsson Löfberg, som gjort avtryck i Ljusdal både i allmogehem och i tingsprotkollen.

Olle Läth håller på att ordna Fiskevårdsområdesföreningens arkiv, vilket också resulterade i en kort historik i detta nummer. Eva Kämsby gör ett upprop om de många hotellen i Ljusdal. Numret avslutas med en bildkavalkad över det senaste halvårets arbeten på Mejeriet.

Owe Norberg, redaktör

Omslagsfoto: Slipning av den gamla betongen och noggrann uppmätning av golvnivåerna företogs innan själva flytspacklingen genomfördes. 16-17 ton flytspackel lades ut av Heimdall Industrigolv här i Ljusdal. Det är de blivande magasins- och arkivlokalerna som får ett jämnt och ändamålsenligt golv.

Årsmöte 2019

Härmed kallas till årets årsmöte för Museets vänner. Mötet hålls lördagen den 6 april, kl 14, i Ljusdalsbygdens museums nya lokaler i Mejeriet.

- Årsmötesförhandlingar
- Kaffeservering
- Hälsingehistorier med Robert Fors och Viktor Hansson

Dagordning för årsmötet

1 Årsmötets öppnande
2 Årsmötets behöriga utlysande
3 Fastställande av dagordningen
4 Val av
  a Mötesordförande
  b Mötessekreterare
  c Protokolljusterare, tillika rösträknare
5 Styrelsens verksamhetsberättelse för 2018
6 Bokslut för 2018
7 Revisionsberättelse
8 Fastställande av balansräkningen
9 Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen
10 Beslut om medlemsavgift för 2020
11 Val av ordförande för ett år
12 Val av övriga styrelseledamöter
13 Val av två revisorer
14 Val av valberedning
15 Frågor väckta vid mötet
16 Mötets avslutande

Föreningen har numera Swish: 123 073 56 70

Observera att årsavgiften höjdes vid fjolårets årsmöte från 100 kr till 150 kr.

Den liderlige Per Nilsson Löfberg

En jämtlänsk målare på besök i Ljusdal år 1803

Anders Assis

År 1803 präntades namnet på en jämtländsk målare i handlingar från Ljusdals socken. Dessa noteringar har nu 215 år senare, tillsammans med material i museets inventering av folkligt måleri, möjliggjort identifierandet av denne skicklige men tidigare okände allmogemålare. Hans måleri har fram till dags dato tillskrivits pseudonymen Stjärnmästaren, sedan Maj Nodermann lyfte fram denne hantverkare och hans geografiska arbetsfält i sitt arbete *Mästare och möbler*. Upptäckten av hans rätta identitet gör dock att han nu kan skrivas in i den norrländska folkkonstens historia under sitt riktiga namn: torparen Per Nilsson i Billsta, Hackås socken, Jämtland. Nilssons produktion i Hälsingland var troligen inte så omfattande, men han målade å andra sidan mycket hemma i Jämtland. Hans verksamhet här i våra trakter inskränkte sig troligen till åren 1802-03, och än så länge har alla de verk som identifierats i vårt landskap sitt ursprung i Ljusdals socken.

Det är intressant att vi i Hälsingland om och om igen kan bidra till att identifiera målare även från våra grannlandskap. Detta beror till stor del på riktade forskningsinsatser, i kombination med förhållandevis väl bevarat källmaterial. Det senare i form av stora mängder autentiska miljöer och historiska sammanhang, möbler med dokumenterade provenienser samt en rikhaltig, tidigt nedtecknad muntlig tradition.

Marknaden för hantverkare såsom möbelmålare måste ha varit stor i våra trakter under första halvan av 1800-talet. Detta inte minst med tanke på den stora mängd kringvandrande dalfolk som verkade här, parallellt med de hälsingska målarna. Vi vet numera att Ljusdals socken just vid sekelskiftet 1800 hade flera infödda skickliga målare, men uppenbarligen så fanns det

utrymme även för en pensel tillhörig en skicklig jämte. Många frågor väcks. Man undrar om det var priset eller kvalitén som avgjorde vem som fick göra vad? Var det tillfälligheter eller kontakter som förde just denne målare hit? Eller var det något som tvingade honom på vandring bort från hembygden åren 1802-1803? Även om Nilssons efterlämnade produktion i Jämtland antyder att han var eftertraktad som hantverkare, så går det att ana att han kanske inte alltid var så väl ansedd som person. Efter att, genom de historiska källorna, ha blivit bekant med arten av hans "oordentliga levnadsvanor", så är det lätt att föreställa sig orsaker till varför han tillfälligt kan ha behövt lämna hembygden och söka utkomst på annan ort. Han blev dock inte så väl mottagen i Ljusdal heller, och det är just med hans avhysning från socknen som historien om honom kan ta sin början.

På sockenstämman i Ljusdal år 1803

Den 2 oktober 1803 hölls sockenstämma i Ljusdal i nordvästra Hälsingland. Ett långt sammanträde där skolfrågor, varningar för bröllopskalas och sysslolöshet samt ersättningar för prästgårdens renoveringar avhandlades. Mot slutet av mötet kom så ett ärende, vilket i protokollets marginal rubricerades: "en kringstrykande person skall bortskaffas".

"Frågade Pastor om församlingen icke fant det wore rätteligt att en liderlig målare ifrån Jämtland, wid namn Per Nilsson Månberg, som här uppehåller sig, och igenom sitt fylleri och oordentlige lefnad åstadkommer mycken förargelse, drifwas utur socknen, ...emedan osäkert wara kan, hwad en sådan sluteligen företager sig; sen ...han lärdt kiena tillståndet i alla hus?"

Den omnämnde pastorn var Olof Peter Frankenberg, kyrkoherde i församlingen vid tiden. Frankenberg, som var född i Ljusdal 1738, hade gått i trivialskolan i Hudiksvall från omkring 1750, och sedan gått vidare till högre studier år 1757. Han prästvigdes 1761 och arbetade sedan i Hedvig Eleonora församling åren 1765-1773. Till Ljusdal återkom han först som komminister åren 1773-1786, och från 1801 som kyrkoherde för församlingen. Däremellan hade han varit verksam i Söderby-Karl. Från år 1806 verkade han även som prost i Hälsingland västra övre kontrakt fram till sin död 1819.

Vad kyrkoherde Frankenberg ansåg står klart: en kringstrykande målare benägen på fylleri var inte önskad i socknen. Kyrkoherden fick också stöd för sin sak "hwarefter Pastor genast anmodade herr Länsman Lidén att besörja om hans bortskaffande, hvilket Hr Lidén lofwade werkställa."

Ett för Jämtland ganska typiskt skåp, med ett för Löfberg ganska typiskt måleri. Ägarinitialerna MWL och EOD står för Mårten Wiklund (1768-1859) och hans hustru Elin Olofsdotter (f ca 1764), gifta år 1792. Wiklund var ryttare i Kavallerikompaniet åren 1789-1817 och en tid skriven som torpare i Österböle i Brunflo socken. Elin Olofsdotter var född i Nordanberg, Lockne socken. Paret bodde först i Lassbyn och flyttade sedan till Österböle. Senare gick flyttlasset vidare till Hundtuvan, en gammal ödegård ovanför Djuriken som de fick röja upp för odling igen.

Foto: *Stockholms Auktionsverk.*

Den Nils Lidén som åtog sig att ombesörja bortskaffandet var länsman här i början på 1800-talet. Han var född 1784 som bondson i byn Lia, Högs socken, och han hade på 1790-talet gått i skola i Hudiksvall. Under hela denna period var han kyrkskriven hemma i Hög och i januari 1805 antogs han

som sockenskrivare där. Han blev också födelseförsamlingen trogen till sin död 1870 och kom under åren att tituleras såväl kronobefallningsman som expeditionsbefallningsman. Det är inte omöjligt att just länsman Lidén kan ha haft en mer aktiv roll i ärendet än vad Ljusdals sockenstämmas protokoll vid första anblick antyder. Strax innan sockenstämman, vid det pågående höstting et, hade nämligen samme målare – då under namnet Per Nilsson Löfberg – dömts för fylleri i två omgångar. Och i bägge fallen "efter Nils Lidéns påstående". Förseelserna gav 1 riksdaler 32 skilling i böter för första resan fylleri och för andra resan det dubbla. Nu gjorde Lidén, Frankenberg och sockenstämman vad som stod till buds för att avhysa karln.

Nilssons ohälsosamma alkoholvanor eller att han gav upphov till förargelse är i ringa grad kulturhistoriskt intressant. Däremot berättar omständigheterna att han uppenbarligen varit i en hel del gårdar runt om i socknen och utfört målningsarbete. Men vem var han då egentligen, denne liderlige jämte?

Per Nilsson Harman Månberg Löfbergs liv

Källorna lämnar knapphändiga uppgifter om Per Nilssons liv, men några av historiens dimridåer kan i alla händelser skingras. Föräldrarna Nils Persson

KJD 1802:
Pulpetskrin från Ljusdal. Ursprungligen målat för Karin Jonsdotter född 1776 och gift 1802 i Bäckebo, Ljusdal. Det målades 1802 och bär flera av Per Nilsson Löfbergs tydliga kännetecken. En svängd ranka med små fyrbladiga blommor samt den stjärnliknande blomma som gav upphov till benämningen Nodermanns benämning Stjärnmästaren. I årtalet finns också hans speciella etta med ett litet 'stödben' lutande ut åt vänster. I privat ägo.
Foto: *Anders Assis*

Månberg (1724-1789) och Karin Jonsdotter (1729-1808) och var bosatta i byn Östnor, Hackås socken. Fadern var dragon åren 1743 till 1789 och Månberg var hans soldatnamn. Paret fick två söner och Per som var äldst föddes 16 november 1753, strax efter föräldrarnas giftermål.

Per Nilsson kom liksom fadern att bli soldat. Han värvades till Ovikens kompani, Jämtlands fältjägarregemente 1779 och tilldelades soldatnamnet Harman. I april 1784 gifte sig Nilsson med Barbro Olofsdotter (1764-1838). Hustrun var bonddotter från byn Billsta, där familjen också skrevs. I äktenskapet föddes sex barn. Två gick bort tidigt, Karin född 1784 och sonen Olof född 1794. De fyra övriga barnen kom att växa upp, döttrarna Karin född 1788 och Sara 1791 samt sönerna Nils och Olof födda 1794 respektive 1798.

På hösten efter giftermålet uppvisade Per Nilsson svårigheter att hålla sig i skinnet. Han och två drängar dömdes då för sabbatsbrott, dvs att de inte hade helgat vilodagen. Det gav 10 riksdalers böter vardera. Troligen hade de idkat slagsmål och Nilsson kan eventuellt ha haft vissa färdigheter i konsten, då han fick böta 2 riksdaler extra för blodvite. Året efter avvek Per Nilsson Harman från soldattjänsten och antecknades som förrymd den 1 juni 1785. Han ersattes med en rekryt. Nilsson var dock snart åter i hemma i Hackås socken vilket framgår av att han i juni 1787 skänkte pengar till kyrkan.

Troligen skötte sig Nilsson hyfsat de sista åren på 1780-talet, för trots rymningen från sin soldattjänst blev han 1790 åter antagen som dragon. Denna gång i Bergs kompani, på en rote under byn Östnor. Nilsson med familj flyttade till Östnor och skrevs under svågern Kjell Olofssons hemman där och Nilsson tilldelades soldatnamnet Löfberg. Möjligen kan Sveriges krig mot Ryssland och bristen på manskap ha bidragit till hans andra chans till tjänstgöring. Nilsson hade dock svårt att föra ett städat leverne, vilket fick följden att han åter avskedades. Det verkställdes 1795 och skälet angavs vara "*för oårdentelig lefnad*". Även om Per Nilsson efter avskedet inte officiellt bar något soldatnamn så benämndes han som Löfberg i flera olika handlingar ända fram till sin död och han var således känd i hembygden under detta namn.

Nilssons oordentliga levnad skymtar fram i flera olika källmaterial från året 1795. Ovikens tingslag behandlade då bland annat ett självmord begånget av bonden Erik Eriksson i Billsta, i februari detta år. Eriksson hade dött av skador han tillfogat sig själv, efter en helgslång session av brännvinsdrickande.

JJD 1803:
Pulpetskrin från Ljusdal, målat av Per Löfberg, med ägarinitialerna JJD och årtalet 1803. Skrinets proveniens talar för att det målades för Ingeborg Jonsdotter (1729-1806). Ingeborg var född i gården Nagg-Jons i Sund (nuvarande Ramsjö socken) och gifte sig till Edänge. Alternativt målades det för hennes barnbarn och namne, Ingeborg Jonsdotter född 1794 i Edänge. I privat ägo.

Foto: *Anders Assis*

Större delen av denna helg hade han haft sällskap av flera olika personer, och samtliga inblandade var kända för vidlyftiga brännvinsvanor. Per Nilsson, som även han tidvis varit med och deltagit i dryckenskapen, kallades som vittne och han beskrevs som varandes av *"stadig växt och god kroppsstyrka"*. Hans vittnesmål tillförde dock inte fallet något av värde och om det fanns någon direkt orsak till Erikssons *"mordiska företagande"*, så förblev den höljd i dunkel. Även vid sockenstämman i augusti togs Nilssons vandel upp. Komminister Kåhre hade fått kännedom om att Nilsson och en Olof Olsson var benägna till fylleri, och att de gjort sig skyldiga till hemfridsbrott. Kåhre fick i uppdrag att tillrättavisa de utpekade och förklara "*at derest de ej ändra sin vanart, då kyrkorådetz beslut är, at de skola sättas i stocken en söndag*". Ett frivilligt bidrag till kyrkan som Nilsson lämnade i oktober 1795 kan möjligen ses som ett försök till botgöring, och kanhända slapp de undan stocken.

Efter det andra avskedet som soldat 1795 flyttade familjen från soldattorpet i Östnor och åter till Billsta, och där kom Nilsson att vara skriven till sin död 1809. Mantalslängderna redovisar familjen först som "inhysta" och senare skrivna på ett torp. Där stod Nilsson angiven som landbonde till och med 1799, men efter det erlade de inte längre skatten. Troligen blev familjens ekonomi mer ansträngd och skrevs istället som inhysta i torpet.

Lite är känt om hur deras vardagsliv kan ha tett sig, men även om det blev mer knapert omkring år 1800 så fortsatte de rimligen att bruka torpet för husbehov. Möjligen fanns inkomster att få genom måleriet. De målade möbler som idag kan attribueras till Nilsson visar att han under det första decenniet på 1800-talet målade i ganska stor omfattning. Under denna period målade han möbler i snart sagt varje socken i de centrala delarna av Jämtland. Om eventuella inkomster någonsin nådde hushållskassan och i vilken grad han alls var närvarande i hemmet är oklart. I samband med Nilssons mors bouppteckning 1808 så var han i alla händelser inte med. Bouppteckningen beställdes av hans hustru, Barbro Olofsdotter i Billsta och hans yngre bror Jon Nilsson, som då var bonde i byn Hov.

Genom åren hade Nilsson vid olika tillfällen lämnat kyrkan gåvor. Vid tiden för sitt bröllop, i samband med att barnen skulle komma till världen och till åminnelse av de två förlorade barnen. Utöver detta förekommer enstaka gåvor, och möjligen kan de ha lämnats som botgöring för något. Även åren 1805 och 1807 lämnade han penninggåvor, oklart varför. Antingen hade han då något på sitt samvete eller så ska de tolkas som att han sitt stökiga leverne till trots ändå försökte att upprätthålla sitt anseende. Om syftet var det senare så lär det nog tyvärr ha lönat föga. Per Nilssons problem med spriten varade livet ut, och det kom att dokumenteras ytterligare i samband med hans död 1809. Och just hans bortgång är en dramatisk historia i sig.

Kandidat till en plats i helvetet?

Att Per Nilsson gick bort 1809 står att läsa i husförhörslängden för Hackås socken. I avsaknad av död- och begravningsbok för det aktuella året kunde hans dödsorsak ha förblivit okänd. Så blev dock inte fallet. Nilsson gick en för tidig död till mötes och dess efterspel bragte ytterligare människor om livet. Därigenom kom omständigheterna att dokumenteras i andra källor.

Medan Per Nilssons döda kropp under senvintern 1810 var *"uti kista inlagd och qvarstående i en hölada på Sanne bys ägor"* så hölls ting i Östersund, för att utreda händelseförloppet och skuldfrågan kring hans död:

"År 1810 den 23 Mars förrättades...urtima ting i Brunflo tingslag...uti Östersunds stad …(för) *att...avgöra den emot bonden Per Jönsson i Side och färjemannen Jon Wester i Sannesundet gjorde angivelse, att de skola vållat torparen Per Nilssons i Billsta* död…"

De två anklagade, Jönsson och Wester, var dock inte närvarande. Detta förklarades då kronolänsman Jonas Nord, som föredrog ärendet, tillkännagav *"...att nyssnämnde Per Jönsson och Jon Wester avlidit uti kronohäktet av den därstädes bland fångarna uppkomna smittosamma rötfebern."*

Att de anklagade inte längre var i livet hindrade dock inte saken från rättslig

Jon Jon Son 1803:

Ett av flera flaskschatull som Löfberg målade i ljusdalstrakten år 1803. Måleriet bär alla hans vanligaste kännetecken. Den ursprungliga ägaren Jon Jonsson har inte med fullständig säkerhet kunnat identifieras. I privat ägo.

Foto: *Anders Assis*

prövning. Kronolänsman Nord fortsatte redogöra för *"den timade händelsen vid Per Nilssons död …att efter det den sistnämnde i slutet av oktober månad sistledit år, hos Per Jönsson, under dennes bortovaro, stulit 9 alnar wallmar och en blå kapprock, hade Per Jönsson sedan han hemkommit och blivit härom underrättad, den 6 November samma år i sällskap med Jon Wester, begivit sig sjöledes ifrån Oldbergh till Wikens by, där Per Nilsson sig uppehållit, i avsikt att av honom återfå de stulna varorna."*

"Men då han, som därvid befunnits av drycker överlastad och ej nekat till stölden, sagt sig hava föryttrat den olovligen tillgripna egendomen, hava Per Jönsson och Jon Wester tagit Per Nilsson med sig i båten och återvänt till Oldsbergs by, för att honom till Kronolänsman Oldberg överlämna. Då de på sagda återresa kommit några famnar nära Oldsbergslandet,

AAS 1803:
Flaskschatull med kupat lock, daterat 1803 och med ägarinitialerna AAS på locket. Schatullet målades troligen för soldatsonen Anders Andersson, född 1783 i Hedsta, Ljusdal. I privat ägo.
Foto: *Anders Assis*

hade Per Nilsson hoppat i sjön och försökt springa före de roende till land och därigenom bereda sig tillfälle att flykten taga, vilket misslyckats så vida vattnet varit nära tre alnars djup, varför Per Nilsson haft mycket möda att komma till stranden. Per Jönsson och Jon Wester hafva därför fasttagit Per Nilsson och fört honom gående från stranden till Oldsbergs by, och där låtit honom lägga sig så wida han då redan wist sig mycket matt och sagt sig vara sjuk. De hade på stället kvarstannat över natten, i tanke att följande dagen få Per Nilsson med sig till åsyftad ort och ställe, men han har om morgonen den 7 november aflidit. ...Per Jönsson och Jon Wester hafwa genast blifvit, såsom misstänkte vållande till Per Nilssons död, af Kronolänsman Oldberg till Landshäktet i Östersund insände."

Kronolänsman Nord ansåg sig ha fog för påståendet att *"Per Jönsson och Jon Wester, varken i Wikens by eller under resan till Oldsberg ...slagit eller ...skadat Per Nilsson, men …deremot att, sedan den senare wisat tankar att wilja fly, ...säkert blivit deröver wrede, och således på Oldsbergsstranden, efter det Per Nilsson kommit ur sjön, slagit och misshandlat honom…"*

Efter denna redogörelse så framlades den besiktning av Per Nilssons döda kropp vilken hade utförts den 16 december 1809 av provinsialläkaren i Västernorrland Johan Gustaf Wahlberg:

> *"Då vid kroppens yttre besigtning endast förekom tvänne mindre betydliga skador, den ena på vänstra länden, och den andra på bakre sidan av vänstra handen af hvilka begge huden var något skrubbad, men ingendera af den egenskap att lifvet dervid kunnat förloras.*
> *Företogs inre delares besiktning, som var först hufvudets, hvars organisation såväl till hjärnan, som dess nerver och blodkärl uti ett oskadat tillstånd, även så bröstets alla delar. Vid bukens och underlivet befunnes tarmarne, i synnerhet de mindre, vara updrifna och något af dess blodkärl starkt updrivna, som gåfos vid handen att en föregången invärtes inflammation orsakat nämnde Per Nilssons hastiga död. Helst (som) han kort före sin död skall njutit en stor dosis brännvin och därpå kommit uti sjön, vars följder allena kunnat vara tillräckliga att han därav döden ljutit."*

Läkaren Wahlbergs resa från Härnösand till byn Sanne i Hackås hade tagit flera dagar i anspråk. Omkostnader och lön för resan uppgick till 31 riksdaler 12 skilling banco, varpå Wahlberg hade ställt en arvodesräkning. Efter Wahlbergs rapport upplästes även attester rörande de nu döda personernas levnad och vandel, utfärdade av pastorn i Ovikens församling:

"Att torparen Per Nilsson Harman, född i Hackås socken och Östnor den 16 november 1753 i anseende till fylleri och snatteri blef körd från regementet för flere år sedan och sedermera fört en oordentlig och straffbar lefnad, samt derföre uti Hackås kyrkbok utaf framledne Kyrkoherden Magister Kåhre bekommit den anmärkning: candidate inferni. Blivit då han vistats inom pastoratet, varnad för sin gudlöshet, fylleri och svordom samt andra laster, som nogsamt äro i församlingen kunnige.

Att bonden Pehr Jönsson i Side, född uti samma församling år 1761, är känd allmänt för en stilla, from och saktmodig man, något lomhörd, bevistat gudstjänsten och nyttjat salighetsmedlen här i Oviken.

Avskedade dragon nu mera bonde och färjeman Jon Jonsson Wäster född i Berg, måste öfverföra folck af särskilte lynnen och sinnesförfattningar, men så vitt mig kunnigt är förhållit sig rättsinnigt och beskedeligen ej föraktat guds ord eller afhållit sig ifrån nattvardens bruk."

Utlåtandet över Nilsson var hårt: *Candidate inferni.* Detta var, trots den fina omskrivningen till latin, knappast smickrande. Det utläses som *Kandidat till en plats i helvetet* eller möjligen som *Helvetets lärljunge*. Detta var en tid då det moraliska fördömandet föll hårt över dem som inte höll sig inom lagars och vedertagna seders råmärken. Jönsson och Wester fick som kan konstateras bättre avgångsbetyg.

Efter detta yrkade kronolänsmannen att Per Jönssons och Jonas Westers dödsbon skulle avkrävas mansbot samt medel för läkarkostnaden. Därtill yrkade han att de borde begravas avsides på kyrkogården och utan gudstjänst. Detta ogillades av Jonssons och Westers anhöriga och deras ombud. Däremot förklarade sig de, såväl som Nilssons änka Barbro Olofsdotter genom sitt ombud, villiga att gemensamt betala läkarens arvode. Jönssons företrädare tillkännagav också *"att den stulna egendomen blifvit funnen i Per Nilssons gömmor och åter bekommen."*

Rätten drog slutsaten att Nilssons död torde ha berott på den invärtes inflammationen i kombination med intag av brännvin och nedkylning. På denna grund föll då frågan om mansbot, och rätten beslutade att Jönssons och Westers "*kroppar skola i kyrkogård ärliga begravas"*. Det beslutades att läkarkostnaden skulle fördelas lika på alla tre parter.

Per Nilssons dom däremot blev hårdare: *"...så alldenstund han begått stöld och*

PUPLPETSKRIN GRÖNT 1801:

Pulpetskrin daterat 1801 från Hackås socken i Jämtland. I Jämtlands länsmuseums samlingar, med inventarienummer JLM 11512.
Foto: *Bengt Nordqvist*

derefter som tjuf avlidit i fängelset, han dessutom i hela sin lifstid fört en straffbar och gudlös vandel. Fördenskull… skall Per Nilssons döda kropp... afsides i kyrkogården läggas..."

Såväl Jonas Wester som Per Jönsson hade alltså avlidit i den smittsamma rötfebern som de ådragit sig i häktet i Östersund där de suttit i avvaktan på rättegången. Som om detta inte var nog, så fick Per Jönssons hustru Karin Persdotter även hon smittan och avled kort efter att ha besökt honom i häktet. Som en följd av Per Nilssons stöld kom således inte mindre än fyra människoliv att spillas.

I Per Nilssons boupptecknin från 1810 noterades bland annat en målarhälla, en flaska med linolja samt diverse färgpigment. Totalt beräknades boets tillgångar till 58 riksdaler och 47 skilling, varav sammanlagt över 40 riksdaler var i kontanter. Nilsson hade dock även omfattande skulder. Dessa översteg tillgångarna med 26 skilling, så man kan säga att boet gick jämnt upp. En liten men ändock intressant skuld var den till *"Berlings änka"*. Rimligen avser detta Christina Jonsdotter, änkan efter målaren Anders Berglin, vars fordran på Nilsson uppgick till åtta skilling. Berglin hade varit bygranne med Nilsson under familjens tid i Östnor, så uppenbarligen måste de ha känt till varandra. Ingen annan personlig koppling dem emellan har dock kunnat beläggas.

Torpet i Billsta togs inte upp i boupptecknin eftersom det fortfarande tillhörde stamhemmanet, och Nilsson således inte ägde det. Efter Per Nilssons

bortgång bodde änkan Barbro Olofsdotter kvar i torpet i Billsta. Under 1810-talet förefaller de fyra barnen tidvis vara utflyttade och troligen gick de då och tjänade hos andra. En av sönerna, Olof Persson kom sedermera att gifta sig och ta över torpet i Billsta. Nilssons änka Barbro Olofsdotter bodde kvar hos Olof och sin sonhustru ända fram till sin död 1838.

Stjärnmästaren identifierad

Per Nilsson omnämns aldrig som målare i husförhörslängderna. Men hans verksamhet inom hantverket går faktiskt att belägga i det jämtländska källmaterialet, genom noteringarna i samband med hans död. Dels i Per Jönssons dödnotis, där det framgår att Nilsson kom till hans gård för att måla. Och dels genom Nilssons egen bouppteckning där hans målarverktyg upptas. Detta säger dock inget om hur Nilsson målade. Hans korta verksamhet i Hälsingland ger dock de avgörande ledtrådarna till svaret på denna fråga. Det går att visa genom de kända föremål från Ljusdal som i måleriet bär den tydligt jämtländska prägel vilken Maj Nodermann sammanfört under arbetsnamnet Stjärnmästaren. En avgörande detalj som kopplar Nilsson till verken från Ljusdal är att de alla är daterade åren 1802 och 1803. Det sammanfaller således med att Per Nilsson just då befann sig i Ljusdal, där han gick runt och målade, drogs inför tinget och slutligen avhystes.

Formuleringen vid sockenstämman antyder att han besökt och arbetat i ett flertal gårdar, och det är ett rimligt antagande att han bodde över i de gårdar han arbetade i. Om han var i socknen en sammanhängande period, från hans tidigaste kända daterade verk 1802 och till dess han blev bortkörd i oktober 1803, så bör han ha hunnit efterlämna en hel del alster. De få kända verkens spridning tyder också på att han bekantat sig med stora delar av socknen. Tre flaskschatull är kända till dags dato, två som troligen målats i Storhaga och ett som målades åt en torparson i Hedsta. Därtill finns två pulpetskrin, av den typ som i antikhandeln stundom refereras till som “fästmöskrin”. Dessa två skrin är målade för kvinnor i byarna Bäckebo respektive Edänge. I bägge fallen rör det sig om redan gifta kvinnor, vilket gör att benämningen “fästmöskrin” inte är relevant i dessa fall.

Från Jämtland finns i dagsläget ett femtiotal kända verk av Löfbergs hand. Bengt Nordqvist vid Jamtli har spårat provenienser på en del av dem, och det visar att Löfberg målat för kunder i snart sagt alla socknar i de centrala delarna av Jämtland. Intressant nog så har dessutom några av verken varit möjliga att

knyta till personer i Per Löfbergs sociala närhet, vilket tyder på att han även målade för sin bekantskapskrets.

Med Per Löfbergs närvaro i Ljusdal 1803 härmed tillkännagjord och bilder av hans verk publicerade är det nu min förhoppning att vi skall få in mer tips om verk av hans hand. Museets inventering och dokumentation kring Hälsinglands folkliga hantverkare och deras alster går vidare, och det är till stor del tack vare tips genom intresserad allmänhet som vi kommer vidare i vår kunskapsuppbyggnad.

Källor och vidare läsning

Grundforskningen kring Per Löfberg har utförts av Anders Assis tillsammans med Bengt Nordqvist vid Jämtlands läns museum och Elvi Sandberg i Hudiksvall. Ett stort tack till dem, för utan dem hade artikeln ej varit möjlig att skriva i denna form. Tack även till alla de privatpersoner och organisationer som ställt bilder och föremål till vårt förfogande.

Originalhandlingarna rörande Per Löfbergs liv och död förvaras vid Landsarkiven i Härnösand och Östersund samt på Krigsarkivet i Stockholm. Handlingar som legat till grund för arbetet är främst: Ljusdals församlings sockenstämmoprotokoll 1803; Ljusdals tingslags häradsrätts dombok 1803; Brunflo tingslags häradsrätts dombok 1810; Ovikens tingslags häradsrätts domböcker från 1784, 1795, 1805, 1809 samt 1810; Kyrkoarkiv för de berörda socknarna samt handlingar från Jämtlands fältjägarregemente.
De tryckta källor som kommit till användning i arbetet har främst varit Maj Nodermanns *Mästare och möbler* utgiven av Jamtlis förlag samt Uppsala stift herdaminne.

Bilder på, och mer att läsa om Löfbergs/Stjärnmästarens jämtländska måleri finns i verk som berör jämtländsk folkkonst. Främst då den ovan nämnda *Mästare och möbler* samt min artikel i årsboken *Jämten 2019,* där det för den jämtländska läsarskaran tagits med fler uppgifter och bilder från Löfbergs hemtrakter.

Ljusdals Fiskevårdsområdesförening

Olle Läth

Vid ett möte i kommunalrummet i Wij den 29 december 1933 med representanter från kommittén för Södra, Norra, Vestra och Östra fjärdingarnas skifteslag för bildandet av en Fiskevårdsförening bildades Ljusdals Fiskevårdsområdesförening u.p.a.

Föreningen skulle omfatta Ljusdals socken och köping och ha till ändamål att inom sitt område åstadkomma en bättre avkastning av fisket, samt skydd mot olovligt fiske. Årsavgiften för första året var en krona för medlemmarna.

Detta första möte ägnades mest till att skriva stadgar och utse en interimstyrelse. Till interimstyrelse utsågs följande personer ur olika fjärdingar: Lars Larsson i Rolfhamre, Lars Nyberg i Nyåker, Bo Witt Strömmer i Storhaga, Adrian Andersson i Ångsäter, H Thor i Gunnarsbo och Jonas Jonsson i Backa. Jonas Jonsson valdes till ordförande för styrelsen.

Första styrelsemötet den 4/1 -34 ägnades åt att nedteckna fiskevatten som skulle disponeras av Fvo 139 fiskevatten (sjöar vattendrag) nedtecknades. Den första föreningsstämman hölls 25 mars 1934 i kommunalrummet i Wij då man valde styrelse och beslöt att fiskekortet skulle kosta tre kronor per år. Man beslöt också att inregistrera föreningen hos länsstyrelsen. Under samma vår söker man tillstånd att sätta upp båthus på olika ställen i fiskevårdsområdet samt tillsatte 30 Fiskeritillsyningsmän.

Under följande åren så satsades det på fiskevårdande åtgärder. Tex satte man ut ett 70-tal ”syren”. Man satte också ut gäddyngel och öringyngel. De 30 fisketillsyningsmännen gjorde att arbetet mot tjuvfiske blev bättre och att beslagen ökade.

1941 så invigdes en kläckningsanstalt i Bäckebo. I mitten av juni 1941 så invigdes Svartsjöstugan, en fiskestuga i föreningens ägo.

När föreningen verkat i 20 år 1953 gjorde man en liten tillbakablick över fiskeutsättningen genom åren. Det var en omfattande utsättning av gädda, sik, laxöring, bäckröding, insjölax, gös, ål och kräftor har satts ut.

Planerna är att starta en studiecirkel om Föreningens historia. Målet med den studiecirkeln är skriva ner historien och eventuellt få till en utställning på museet. Vill du delta så ta kontakt med mig.

Utplacering av kräftor i Hybokanalen, 22 september 1955.

Foto: *I föreningens arkiv, fotograf okänd.*

Vet du något om hotellen som fanns i Ljusdal?

Det fanns påfallande många hotell i Ljusdals köping och föregångaren Ljusdals municipalsamhälle. Varför frågar jag mig? Och tror att en orsak var den vackra och lättillgängliga natur som varit ett karakteristikum för Ljusdal ända sedan tillkomsten efter l880. Här fanns också badhus och sjukgymnast.

Jag känner till följande hotell förutom Stadshotellet: Järnvägshotellet; Hotell Gästis på Hotellgatan; Strand hotell på Kyrkogatan; hotell Ljusnan på Lilla vintergatan/Norrkämstavägen; hotell de Frese, okänt var; Lilla hotellet på Böngatan; hotell Älvgården vid gamla älvbrons västra brofäste; hotell Noregården – nuvarande Ramsjövägen 5a och hotell Claesro vid Ramsjövägen mitt emot kyrkogården. I historiens dunkel försvinner namn som Gästgivar-Pelles i Åkersta och Bonnhotellet på Österns. Existensen av de tre sistnämnda blev jag påmind om i skrivande stund när jag lånade dator på museet. Inte att förglömma är Borrgårdens konvalecenthem.

Känner du till ytterligare något hotell i Ljusdal? Har du något att berätta om denna företeelse? Eller har du någon förklaring till vad det berodde på? Ring eller skriv under adress Sörkämstav. 5, 827 30 Ljusdal eller c/o owe.norberg@ljm.se, alternativt tel 072- 52 09 5l2.

Eva Kämsby

Hotellgatan med hotell Gästis.
Foto: *Ljusdalsbygdens museum*

Senaste nytt från Mejeriet

Owe Norberg

I det senaste numret av Museivännen gav jag en ganska heltäckande bild av vad som hänt i ombyggnaden av Mejeriet. Här ska endast små kompletteringar göras, men framför allt ska vi visa med bilder det stora förändringsarbete som pågått under hösten – fram t o m november delfinansierat av Boverket, därefter helt i egen regi.

Redovisningen till Boverket gick över förväntan, och vi fick nästan på kronan det beviljade beloppet, trots att totalbudgeten understeg den projekterade kostnaden med ca 80 000 kr.

Vi har gjort det mesta av byggjobben själva, men många specialkompetenser har anlitats. Christer som monterat kompakthyllor, och Göte som murat, har tillsammans 90 års yrkeserfarenhet. Dessutom har elektriker, rörmokare, plåtslagare och golvspacklare anlitats.

Den övre bilden av området för personalrum och arbetsrum är tagen i mitten av oktober, och den undre togs 12 mars 2019. En del väggar försvinner och andra blir resta. Snart kan vi ta kontoren i bruk, men det nya köket får vi vänta på ytterligare ett halvår.

Magasin och arkiv är brandklassade, ljusa och lättarbetade lokaler, som snart tas i bruk.

Kompaktsystemen har en otroligt stor kapacitet

Mycket arbete återstår, som syns på bilden nedan, innan vi öppnar museet lör 29 juni.

Sedan en dryg månad tillbaka har vi dock ovärdelig hjälp från kommunens Extratjänster.

Innehåll

Museets vänner 2
Årsmöte 3
Den liderlige Per Nilsson Löfberg 4
Ljusdals Fiskevårdsområdesförening 18
Vet du något om hotellen som fanns i Ljusdal? 20
Senaste nytt från Mejeriet 21

Kalendarium

Lör 6 april, kl 14:00 Vänföreningens årsmöte på Mejeriet. Efter årsmötet bjuds vi på Hälsingehistorier av Robert Fors och Viktor Hansson.

Under april: Visning av Dellenmejeriet i Delsbo. Samarrangemang med STF. Deltagaravgift.

Prel 18 maj: Utflykt till Gränsfors, både Yxfabriken, Yxmuseet och krukmakeriet. Samåkning från Mejeriet. Deltagaravgift.

26 maj, kl 10. Vandring i brandområdet. Samling vid parkeringen i Lassekrog kl 10. Vi guidas i delar av brandområdet av ekolog Jan Hedman. Medtag matsäck, bra skor/stövlar som tål sot och oömma kläder. Avgift: STF vuxna 40 kr, Gäller även medlemmar i samarrangerande föreningar.

Det nya magasinet för textilsamlingen. Underredena för kompakthyllorna ligger på nylagd räls – bara att montera och fylla hyllorna med våra samlingar.

Men först behöver vi få lokalerna godkända av byggnadsnämnden

Tryckt på Ljusdals kommuntryckeri 2019
© Respektive författare och Ljusdalsbygdens museum
Författarna svarar för innehållet i respektive artikel